

Notícia documental relativa a l'orgue vell de Santa Maria de Serrateix i l'obratge d'un de nou (1500)

Andreu Galera i Pedrosa

Amb el següent treball volem donar a conèixer la notícia que els fons notariais de Cardona aporten sobre Serrateix i l'orgue del seu monestir. La proximitat del cenobi explica que l'abat i els seus monjos requerissin tot sovint els serveis de les dues escrivanies locals, la de Sant Miquel de la vila i la de Sant Vicenç del castell, per a donar fe i formalitzar les seves escriptures i contractes. El cas concret que ens ocupa és la reforma de l'orgue confiada l'any 1500 per l'abat Lluís de Claramunt i el seu capítol de monjos al mestre organista Pere Conill.

L'orgue és un instrument aeròfon o de vent d'un o més cossos sonors, cadascun dels quals és controlat pel seu propi teclat, ja sigui manual o pedaler.

L'etimologia de la paraula orgue deriva del grec *ὄργανον* (organon: orgue, instrument, eina). Conegut des de l'edat antiga i medieval, en el decurs del segle XVI havia d'experimentar un seguit de reformes en els seus registres (les flautes i la llengüeteria), així com la cadireta, fins adoptar la forma coneguda per tots: exteriorment tancat en una caixa de fusta decorada i proveïda de grans portes (també decorades i pintades, que en ser tancades configuraven una mena de retaulle), amb diversos teclats manuals sobreposats i teclat pedaler i amb registres de tres famílies diferenciades pel seu timbre: flautats,

flautes i llengüeteria. Començava així el cicle de l'orgue barroc i l'època daurada de l'instrument amb l'eclosió de constructors o orgueners, compositors i intèrprets amb figures de la talla de Pere Alberc Vila o Joan Pujol, en l'àmbit català (J.M. ESCALONA, 2000; M. GONZÁLEZ, 2006).

És l'únic instrument que abasta tots els sons musicals audibles, des de les notes més profundes (greus) fins a les més remotes (agudes). A la vegada que el mes gran, ja sigui per les seves dimensions físiques com per la varietat i riquesa tímbriques. El seu so és generat pel pas del vent (aire a pressió) per tubs de diferent longitud, forma, construcció i material, classificats en registres o jocs. L'aire és pressionat per unes manxes que, en el passat, eren inflades per uns pedals accionats per una segona persona que assistia l'organista i que rebia el nom de manxador.

En el cas concret del monestir de Serrateix, les fonts documentals havien permès testimoniar fins ara l'existència de dos instruments per als segles XVII i XVIII. Un primer, obrat en temps de l'abat Aymerich (1616-1627), «que mandó hazer el órgano, que no lo tenia la Iglesia». I un de posterior, realitzat en temps de l'abat Escofet (1782-1783) (J.M. BADIA, p. 212-213). Ben al contrari del que se'ns diu a la referència aportada per al primer

instrument, aquesta notícia ens permet entreveure que l'església ja comptava amb un orgue des del segle XV, si més no, per bé que el model no s'ajustaria als canons imposats a partir del segle XVI-XVII, circumstància que permet entendre el perquè se'ns diu que l'església no comptava amb cap instrument d'aquest tipus. Una altra circumstància a valorar sigui la possible pèrdua d'aquest primer instrument, raó per la qual se'ns diu que l'església no en disposava de cap orgue.

L'abat Lluís de Claramunt

La notícia se situa en els darrers anys de govern de l'abat Lluís de Claramunt, que va regir l'abadia de Serrateix entre 1469 i 1505. Sabem que abans de la seva elecció havia estat dispenser al monestir de Ripoll i que la seva arribada va ser la resposta donada pel seu predecessor, l'abat Bernat Pujol (1467-1469), a les coaccions sofertes per Joan de Cardona, comte de Prades i conestable general dels exèrcits de Joan II en el decurs del conflicte civil que vivia aleshores el país. La pressa de l'abat Pujol pel fill primogènit i hereu del comte Cardona, així com l'ocupació violenta del monestir per les seves tropes, van forçar la permuta de l'abadia a mans de Lluís de Claramunt, monjo de Ripoll i persona propera a l'abat de Sant Cugat del Vallès, de qui

va cercar la seva protecció (J.M. BADIA, p. 56-59).

Un cop conclosa la contesa (1472), l'abat Claramunt va haver d'esmerçar els seus esforços en fer front als danys ocasionats al monestir arran la seva crema (magna pars monasterii fuit combusta tempore guerre). L'any 1491, una relació de despeses valorava les obres fetes per un import total de 190 lliures de Barcelona (l.b.). Les visites ressenyades per Josep Maria Badia per aquests anys descriuen a la perfecció l'estat de ruïna i abandonament del recinte monàstic. L'any 1476, el Capítol provincial dels benedictins va disposar que alguns abats intercedissin davant el comte de Cardona per fer-li avinent la situació del monestir i sol·licitar la seva intervenció per tal d'evitar la seva desaparició. A més a més, la presència dels soldats quan la guerra també havia suposat el saqueig d'objectes diversos. Anys després, al febrer de 1501, els cònsols de la vila de Cardona restituïen a l'abat Claramunt i els seus monjos un conjunt de roba litúrgica integrada per una casulla amb dues dalmàtiques de vellut blau amb l'heràldica de la casa de Lluna, un pal·li de vellut blau amb un escut al seu centre que representava un card, l'heràldica dels Cardona, i una casulla i dues dalmàtiques de porpra blanca, que es guardava per part del Consell i Comú de la vila a la sagristia del temple par-

El monestir de Santa Maria de Serrateix, absis i interior de l'església.

ALBERT OBRADORS.

roquial de Sant Miquel (que vos nomine dicte ville bene recondito in sagristia ecclesia parrochialis dicte ville tenebatis). Ho feien en compliment de l'arbitratge i sentència promulgada aquest mateix dia per mossèn Joan Olzina, rector de Cardona, i el prevere local Joan Noguers, que havien donat raó a l'abat i monjos de Serrateix. Sobre com havien arribat aquests vestits aquí no se'ns diu res, però ens consta que l'any 1486 una capa de Serrateix conservada a Cardona havia estat lliurada a un brodador per ser adobada, circumstància que ens porta a pensar que podrien haver vingut després de la guerra i el saqueig del monestir pels homes del comte de Prades. El 4 de febrer, Lluís de Claramunt juntament amb el monjo cambrer Lluís Olm i el monjo sagristà Pere de Soldevila, signaven apoca per les peces rebudes i es comprometien a no fer cap més reclamació.

El mestre Pere Conill

Aquesta era la situació de Santa Maria de Serrateix, quan l'abat Claramunt i els seus monjos convingueren l'obratge d'un nou orgue per al seu monestir. El responsable havia de ser el mestre d'orgues Pere Conill, prevere, que aleshores residia a la vila de Cardona (Petrus Conill, presbiter, magister organorum residens nunc in villa Cardone). No disposem de cap dada relativa a

la persona d'aquest mestre, però l'ús de l'adverbi «nunc» ens porta a creure que la seva estada a Cardona era ocasional. El fet de no restar a Cardona ni com a membre de la comunitat de preveres de la parroquial de Sant Miquel, ni com a titular d'alguna capellania en aquesta darrera església o a la canònica de Sant Vicenç del castell, refermen aquesta tesi.

La seva presència a Cardona podia obeir a algun contracte o encàrrec pel que fa als dos orgues que hi havia aquí, un a l'església de Sant Vicenç del castell i un altre a la parroquial de Sant Mi-

quel de la vila (A. GALERA, 2014 i 2020). Tampoc podem deixar de relacionar l'estada d'aquest mestre amb la persona de Joan Conill, aleshores canonge cambrer de Sant Vicenç, i que havia d'arribar a ocupar l'abadia del castell a partir de l'estiu de 1507. La família del cambrer incloïa a un segon germà en vida, Rafael Altarriba, mercader a cavall entre Cardona, Barcelona i la ciutat de Palma, casat amb Magdalena March. I altres dos germans ja morts, Lluís Conill, apotecari d'ofici, traspassat l'any 1481 sense successió. I mossèn Andreu Co-

nill, prevere i rector de la parroquial de Sant Miquel entre 1478 i 1490, any del seu decés. La coincidència de cognoms convida a pensar en uns possibles lligams de sang, que explicarien la seva arribada i residència temporal a Cardona.

La reforma de l'orgue

La carta formalitzada pel mestre Conill amb l'abat Claramunt i els seus monjos data del 23 d'octubre de 1500, a Cardona i davant el notari local Gabriel Noguers, per aportar els fidejussors compromesos als treballs a fer pel nou orgue

Representació d'uns àngels músics tocant un orgue positiu, una arpa i un instrument d'arc a una de les taules del retaule de l'Adoració del Corder Místic, obrat pels germans Hubert i Jan van Eyck, 1432 [Catedral de Sant Bavón, Gant, Bèlgica].

és l'única font de que disposem per a conèixer el contracte signat prèviament. Segons se'ns diu, en els dies o setmanes prèvies al dia 23, el mestre Conill havia pactat amb l'abat Claramunt el contracte per al nou instrument (sciens me diebus preteritis super organis per mee fiendis in monasterio beate Marie de Sarrateix, ordinis

Sancti Benedictii, diocesis Urgellensis, concordasse vobiscum reverendo domino Ludovico de Claramonte, abbate, et cum monaxis dicti vestri monasterii). Dissortadament, no ens ha estat possible localitzar aquest contracte, circumstància que ens fa impossible conèixer la possible ubicació del nou instrument a fer, així com les seves característiques tècniques i artístiques.

Sabem, però, que el mestre s'havia compromès a tenir enllestits els seus treballs en el proper mes de juny i que el preu a pagar-li era de 30 lliures de Barcelona (l.b.), a més dels orgues vells que havien de quedar a mans se-

ves (in adiutorium ipsorum dedistis michi et ego a vobis habui et recipi los orguens veylls que eran en dit vostre monestir). Com a garantia del seu compliment, el mestre Conill havia d'aportar dos fidejussors que l'avalessin (sciens me inque me in et cum dicta concordia promisse vobis dicto domino abbati et vestro conventui et vestris in dicto monasterio successoribus quo pro exequendo et complendo ac ad debitum efectum portando dictam concordiam seu omnia illa et singula que me tangint, obligant et conferiunt seu pro quantitate infra scripta dare vobis et dicto conventui et vestris in fideiussores et principales solutores).

I és per aquesta raó que el 23 d'octubre, el mestre Conill va acudir a l'escripció de Cardona per aportar els noms dels seus dos avaladors, que eren Antoni Serra, botiguer, i Pere Vidal, de la vila de Calaf (possiblement, la procedència de tots dos sigui un detall a tenir en compte a l'hora d'aclarir els orígens del mestre Conill). En el cas de no complir-se el convingut per part del mestre, tots dos respondrien davant l'abat per les 30 l.b. (quod si non fecero se non adimplevero predicta per me vobis promissa infra dictum terminum seu in fine dicte termini, debo ac solvo dareque solvere habeam et promitto vobis nomine dicti vestri monasterii et seu eius conventus triginta libras barchinonenses, omnibus dilacione et excepcione post positum. Et pro quibusquidem triginta libris et seu securiter earundem dono vobis in fideiussores et principales paccatores dictos honorabiles Anthonium Serra et Petrum Vidall). En el cas que el mestre Conill morís mentre es feien els treballs del nou orgue, els fidejussors restarien obligats a pagar 15 l.b. «ad quas dicta organa vestra vetera per me habita facerunt comuni stimatione». Actuaren com a testimonis Joan Noguers i Pere Vilar, ambdós preveres de la vila de Cardona.

La documentació no aporta cap dada més sobre el mestre Conill ni els seus treballs a Sarrateix, circumstància que referma la tesi d'una estada ocasional

a Cardona. I no tenim cap àpoca o rebut de pagament que verifiqui la conclusió dels treballs del nou orgue (tampoc caldria, si entenem que els diners es van pagar per avançat). Únicament disposem de l'esmentat document signat el 23 d'octubre de 1500 per aportar els dos fidejussors, que ens permet testimoniar l'existència d'aquest instrument a l'església del monestir amb anterioritat, així com la voluntat de l'abat Claramunt per a obrar un de nou.

Bibliografia

- Josep Maria BADIA I MASGRAU, El monestir de Santa Maria de Serrateix. Més de mil anys arrelat al territori, Sant Vicenç de Castellet, Patronat d'Amics de Serrateix-Farell Editors, 2004.
- Jordi BALLESTER, «Retablos marianos tardomedievales con ángeles músicos procedentes del antiguo Reino de Aragón. Catálogo», *Revista de Musicología*, XIII-1 (1990), p. 123-201.
- Jordi BOLÒS, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix (segles X-XV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006.
- Josep Maria ESCALONA, *L'orgue a Catalunya: història i actualitat*, Barcelona, 2000.
- Pere FONT SALVAT, «Un orgue medieval esculpit en una columna del poble de Calaceit», *Revista Catalana de Musicologia*, IV (2011), p. 19-25.
- Andreu GALERA I PEDROSA, La capella i benefici de Santa Magdalena, i l'ofici de mestre de capella i organista a l'església parroquial de Sant Miquel de Cardona (1609-2012), Confraria de la Mare de Déu del Patrocini, Cardona, 2014.
- Andreu GALERA I PEDROSA, «Notícia relativa als treballs fets pel mestre Josep Bordonos a l'orgue de l'església canònica de Sant Vicenç del castell de Cardona (1598)», *Homenatge a Josep M. Gasol Almedros*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages (Miscel·lània d'Estudis Bagencs, 13), 2020, p. 151-161.
- Miquel GONZÁLEZ RUIZ, *Els orgues de les comarques de Lleida i del Principat d'Andorra*, Lleida, 2006.
- Kimberly MARSHALL, «The organ in 14th-century Spain», *Early Music*, 20-4 (1992), p. 549-557.
- Francesc VILLANUEVA SERRANO, «Los órganos de la catedral de Valencia en el tránsito del Gótico al Renacimiento», *Nassarre*, 30 (2014), p. 15-68.

Notes

1. Arxiu Històric de Cardona, XVII.1, núm. 717.
2. Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Cardona, Ca-0303, s.f.

Andreu Galera i Pedrosa
Arxiu Històric de Cardona